

BARNDOM

Af Karl Hansen

Det må have været i 1917, at min far første gang kom på sygehuset på grund af vatersot.¹ Jeg kan huske, han var hjemme en kort tid og så igen kom på sygehuset. To gange var jeg med i Rudkøbing for at besøge ham. Første gang sejlede mor og jeg med damper "Langeland", som dengang gik pakettfart² mellem de langelandske kyster og København.

Anden gang må jo absolut have været med toget.³ En gang senere var min mor alene på sygehuset. Ved hjemkomsten spurgte vi børn, hvordan far havde det, og fik det svar, at han ikke havde det ret godt, men vi havde vel nok ikke helt forståelsen af, hvor slemt det egentlig stod til - vi var jo ikke så gamle.

Da så Hans Pedersen hente fra gården, hvor mor arbejdede, og hvor far også havde arbejdet, kom en morgen og sagde, far var død om natten - det var den 6. januar 1918, græd vi selvfølgelig alle sammen. Måske græd vi børn lige så meget, fordi mor græd - jeg tror stadig, at vi overhovedet ikke forstod, hvad det ville sige ikke mere at have en far.

Karl Hansen fyldte 101 år i maj måned i år, og når man læser hans barndomserindringer, er det slående, hvor meget Danmark har forandret sig - og hvor anderledes barndommen har været sammenlignet med i dag. Karl voksede op på landet i en tid, da sygdomme var vanskelige at kurere, og da de nære omgivelser hjalp hinanden, når der var behov for det. Det var også en tid, da barndommen sluttede ved konfirmationsalderen, og da det at tjene på en gård var hårdt arbejde.

Morbror Johan og tante Ellen

Dengang boede vi i Hans Pedersens fodermesterhus. Vi havde en morbror, som var magasinbestyrer på Kædeby Bro, som dengang var et meget brugt udskibnings- såvel som indskibningssted. Paketten "Mjølner" kom hver dag, paketten damperen "Langeland" kom en gang om ugen. Der kom tre skibe - mest skonnerter - med kul, med cement, med mel til brødfabrikken, med briketter til kullageret, samt med "sojakager" - det

Rudkøbing Sygehus ca. år 1900. Postkortet er stemplet 7. feb. 1906.
 Fotokopi: Lokalkiverne i Langeland Kommune

var nogle store firkantede plader, der kom i sække, kørt ind i magasinet, hvor de kom igennem en maskine, vi kaldte "en kagebrækker", og som lavede et uhyrligt spektakel - det var gerne karlene på gårdene, der klarede det stykke arbejde. Det var ikke så lang tid, inden min mor købte den ene lejlighed i et gammelt 2-families hus. Det var næsten en katastrofe for min storesøster og mig, som var vant til at komme i magasinet og på broen og ind og sige goddag til morbror dér næsten dagligt. Men da vi var flyttet, hilste vi da ofte på ham, når han cyklede til og fra arbejde, ofte kom han ind og hilste på mor.

Jeg husker, vi var på besøg i huset ved siden af Øster Kædeby skole og besøge tante Ellen og morbror Johan. Storesøster og jeg var enige om, at tante Ellen var noget af det sødeste.

Jeg husker også nogle møbler, de havde: det var grønne træmøbler, hvor

rygstødet var hjerteformet, og i det var udskåret et hjerte, der ligesom alle kanter var røde - jeg mente, det var det flotteste, jeg nogensinde havde set.

En beskidt møgunge

Vi besøgte dem kun én gang, for så begyndte der at ske en hel del. Der var så mange her omkring, der pludselig blev syge - blandt andet naboerne, som boede i den anden ende af huset, i den sydlige ende. Han var en stor mørk mand, som jeg var bange for, og han havde et utroligt beskidt forklæde på. De havde et lille barn liggende i en høj gammel barnevogn - én med træerger i hjulene og med jernringe om. De må så være blevet mere og mere syge, for min mor begyndte at bære mad ind til dem.

Så en dag kom hun ind med barnevognen, jeg kan vel nærmest sige, at jeg kiggede op på den - den var jo temmelig

Vi boede i den nordlige ende af huset til venstre, de snavsede naboer i den sydlige. Foto: Karl Hansen.

høj, og jeg var jo ikke ret stor. Så sagde jeg: "det er vel nok en beskidt møgunge", "vil du så tie stille," sagde min mor, "hun kan jo ikke gøre for, at hun er snavset," jeg sagde: "jamen fy for pokker hun lugter jo," det skulle jeg ikke have sagt, min mor blev alvorligt vred, gav mig et ordentligt "møgfald", og bad mig om at forsvinde og ikke komme igen lige straks - hvad jeg altid var meget hurtig til, når min mor fik dén tone på - ellers var jeg helt sikker på, "der faldt brænde ned". Storesøster grinede af mig, det blev jeg lidt muggen over, men forsvandt hurtigt ud af døren. Jeg gik så en tur hen på gården, hvor jeg fortalte, at naboerne var blevet syge, og at mor havde taget den lille, de havde, ind til os. "Ja det kan jeg tænke mig," sagde de på gården, "din mor hjælper alle."

Da jeg så efter et stykke tid kom hjem, var min mor og storesøster ved at tørre barnevognen af, jeg gik en tur op i

haven (vi havde en meget stor have). Da jeg senere kom ind og fik lov til at kikke i barnevognen, lå der den dejligste lille krøllede tøs, som sprællede med både arme og ben. Nu var hun ren - hvor min mor havde tøjet fra, ved jeg ikke. Jeg sagde: "hun er vel nok sød." "Det var da en pænere tone," sagde mor. Min søster var så stolt, fordi hun havde været med til at vaske den lille. Pigen var hos os et par nætter. Naboerne må have været temmelig syge, og jeg kan huske, at mor fortsat bar mad ind til dem. Det var mest noget med sødsuppe og risvælling.

Mor bliver syg

Så en nat var det for vi børn næsten, som verden eksploderede. Mor kaldte på os og sagde, vi var nødt til at gå over på gården og sige, at hun var syg, så hun ikke kunne komme over og malke. Det var os noget fuldstændigt uforståeligt: mor

syg, nej det kunne ikke passe. Vores mor som aldrig nogensinde havde haft en sygedag, det kunne da ikke være rigtigt, men det var det. Min storesøster og jeg løb så over på gården, klokken har nok været mellem fire og halv fem, vil jeg tro, der skulle jo være malket og spandene ude på mælkebrættet kl. 6.⁴

Vi fik kaldt på folkene, det var fire søskende, der drev gården - to brødre og to søstre. Både min søster og jeg græd, men den ene søster fik os beroliget og gik så med os hjem. Hun fik snakket med vores mor, hvordan de kunne finde en ordening for vi fire børn.

Jeg kan huske, at min søster og jeg var i skole - vi gik jo kun i skole hver anden dag - men da vi kom hjem, var vores mor endnu mere syg, og doktoren var der. Han sagde, at han ville komme igen næste dag. Han hed Schlegel. Næste morgen kom den ene af søstre fra gården og sørgede for morgenmad til os og sagde, at vi skulle blive i sengen, til doktoren kom.

Men tiden har jo nok været mig lang. Jeg havde en lille kasse, jeg kaldte min værktøjskasse, den havde jeg taget med ind i sengen og sad og legede med, da doktoren kom. Han så hen på os, og så vinkede han lige med en finger, at vi skulle komme ud i køkkenet. Jeg var den, der kom sidst, da jeg jo skulle have mine ting samlet sammen. Så da jeg kom

hen i døren, tog doktoren mig hårdt i det ene øre og trak mig med ud i køkkenet, gav mig en ordentlig skideballe og ville vide, hvordan jeg kunne finde på at tage sådan en kasse med ind i seng? Jeg svarede, at jeg kedede mig og ikke kunne få tiden til at gå. "Ja, det er godt med dig," sagde han så, gav mig et lille klap oven i hovedet og sagde: "tænk dig lidt bedre om en anden gang." Så gik både sygeplejersken og doktoren ind til mor. Vi blev meget bange, da de kom tilbage og sagde, at vi ikke længere måtte være der.

Fordi mor var så syg, at vi skulle væk, gav vi os til at græde, da vi fik besked. Pludselig gik det hele så stærkt. Jeg ved næsten ikke hvordan, men to dage efter var jeg i Haslev hos morbror Karl og hans kone, som også hed Ellen. Min storesøster Marie kom op på en gård i Kædeby hos Anna og Julius Jakobsen. Mine to yngre søskende kom om på den gård, hvor mor var malkekone.

På Sjælland

Min jævnaldrende fætter og jeg kom utroligt godt ud af det. Vi lavede mange narrestreger, for eksempel hældte vi vand i morbrors træsko. Han skældte aldrig ud, men spurgte gerne, om vi mente, at det, vi havde lavet, var rigtigt.

Det måtte vi erkende, at det mente

Lidt om baggrunden for billedet på side 113

Da min far var død, og min mor købte hus, presses de min moster min mor for, at vi skulle fotografere, hvilket min mor sagde, at det havde hun ikke råd til. Vi blev dog fotograferet til slut. Hvorfor moster havde presset mor, fandt jeg først ud af mange år senere. Anna og jeg var blevet gift og havde fået børn sammen, de var nu var blevet så store, at min mor kunne passe dem. Hun og jeg var derfor på en tandemcykeltur rundt i landet i ferien. Turen sluttede hos moster, der nu var flyttet til

Odense. Om aftenen kom vi til at sidde og se på billeder. Der var så det billede af vores mor og vi børn. Så sagde jeg til min moster, at jeg kunne huske, hun så mange gange havde sagt til mor, at hun skulle lade sig fotografere. Hvorfor skal jeg fortælle dig, det var fordi, at ingen troede, at hun kunne klare den eneopgave at sørge for fire børn samtidig med, at hun skulle betale termin. Men det klarede vores mor, og vi har aldrig hverken sultet eller manglet klæder. Foto: Karl Hansen

Det er så min mor (1881) med hendes 4 børn: bagest Marie (1907) og mig selv (1909), foran Svend Aage (1913) og siddende Inge (1912). Det tøj, vi har på, har mor selv syet. Hun syede alt vort tøj, og meget ofte syede hun om natten.

vi godt nok ikke, det var. "Så lad være med sådan nogle kunster," sagde han - skældud fik vi aldrig. Tante, som var et dejligt menneske, nøjedes med at se lidt bestemt på os. Det var nok til, at vi blev flove, når vi havde lavet et eller andet, som var forkert.

Efterhånden gik tiden. Hvor lang tid ved jeg ikke bestemt, 4-6 uger, i hvert tilfælde hele min sommerferie, da de

begyndte at snakke om, at nu havde mor det bedre, og at jeg nok snart kunne komme hjem.

Hjemme igen

Jeg blev da glad for at se både min mor og mine søskende, men blev ganske forskrækket, da jeg så, at min mor havde tabt al sit hår. Hun havde ellers så langt

Konfirmanderne i foråret 1923, fotograferet ved Humble Præstegård. Det er mig nederst til venstre og pastor Brasen bag mig. Foto: Karl Hansen.

hår, at hun kunne stryge det ind under enden, når hun satte sig ned. Hun fik da ret hurtigt hår igen, men aldrig så langt.⁵

Snakken gik. Jeg ville vide, hvordan mine søskende havde haft det, og min mor og søskende ville vide, hvordan jeg havde haft det i Haslev. Jeg fik at vide, at flere, jeg kendte, var døde. Da jeg spurgte, hvordan naboerne havde det, kunne jeg se på min mor, at hun blev mærkelig. Så fortalte hun, at de var rejst - og et øjeblik efter, at den lille var død. Da græd jeg og var ked af det i lang tid.

Hen i oktober fik vi at vide, at morbror Johan var blevet syg, og nogle dage senere at tante Ellen også var blevet syg. En dag kom Hans Pedersen og fortalte, at Johan var død, det var 31. okt. Den 2.

nov. kom så meddelelsen, at også tante Ellen var død. Det var et hårdt slag for min mor, men en tragedie så stor for den familie, som mister datter og svigersøn i så ung en alder - 25 og 28 år blev de og døde fra en lille datter.

Der var jo mange skæbner. Efter sigende skulle der på et tidspunkt samtidigt have stået 7 kister i Kædeby. "Den Spanske Syge" krævede utroligt mange dødsopfre. 1918 var vel nok det værste år, 1919 var også slemt, og epidemien ebbede ud i midten af 1920.

En tarvelig person

Så husker jeg også, at mor engang havde købt et kvantum tørv hos Frydenborg.⁶ En dag kom hans repræsentant og

Kædeby Havn med pakhus. I baggrunden Kædeby Bro, hvor skibene Mjølner og Langeland lagde til. I 1931 sløjfede man det hele. Kilde: Gamle Postkort II af Erik Bonde Hansen.

sagde: "Jeg har en regning på tørv fra Frydenborg". Min mor så lidt på ham, så sagde hun: "Den har jeg da betalt". "Det kan jeg næppe tro, du må hellere betale nu", sagde manden. Resultatet blev, at min mor begyndte at græde, men hun hentede kvitteringen. Manden kiggede flygtigt på den, lagde den i vindueskarmen og sagde: "Nå", og så gik han. Jeg synes, at han var en tarvelig person, når han mente sig for stor til at give en undskyldning til en fattig kone. Jeg glemte aldrig den uretfærdighed over for min mor.

Skolegang

De to første år gik jeg i forskolen i Kædeby Haver, resten af tiden gik jeg oppe i Vester Kædeby Skole. Gamle lærer Jørgensen døde efter kort tid, og så kom der en vikar, Rasmussen hed han. Han var en meget dygtig lærer.

Jeg kunne ellers ikke fordrage at gå i skole. Jeg ville hellere gå ude og rode med et eller andet og helst noget meka-

nik. Jeg blev moppet af nogle af gårdmandsbørnene, fordi min mor var enke og malkekone. Men om det var dem, der var skyld i, at jeg ikke kunne lide at gå i skole, det ved jeg nu ikke, for dengang vi havde Rasmussen som vikar, elskede jeg at komme i skole. Da vi så fik andre lærere - eller da vi fik lærer Klæsøe, var det helt anderledes. Klæsøe var umulig som lærer. Derimod sådan en som Rasmussen, han var ude at lege med os i frikvarterene, og når han så klappede i hænderne, så vidste vi, at vi igen skulle ind, og så var der stille. Vi fik lært noget, de måneder han var der. Jeg lærte i hvert fald mere end i flere år hos Klæsøe. Ikke mange mente, at Klæsøe var en god lærer, en gårdmand i nabolaget udtalte sig på følgende drastiske måde: "Klæsøe fordummede hele sognet i den tid, han var lærer", men noget godt gjorde han i hvert fald: det stykke jord, der ligger ind til den gamle forskole, købte Klæsøe og tilskødede det til Kædebys børn. Det, synes jeg, var en flot gestus.

Til eksamen skulle vi først og frem-

mest have religion, og det var jo præsten, der skulle høre os. Bare vi kunne det, så var det godt. Alt det andet var han ligeglad med. Derudover havde vi jo regning, skrivning, geografi og Danmarks-historie. Rasmussen gik også meget op i, at vi skulle lære noder og synge. Han spillede på violin, og vi sang. Han var der kun to-tre måneder en sommer. Det blev sagt, at han var hård ved flasken og sådan noget. Men det bekymrede vi børn os ikke om, og han mødte aldrig beruset op i klassen. Aldrig! Der var ikke et øje tørt, da han rejste. Desværre blev han drunker og blev ikke så gammel.

Vi havde tavler, og vi havde også stiblebøger og regnehæfter. Jeg kan huske, at når tavlen skulle være fin, så smurte min mor den over med blæk, så den blev rigtig sort, så var den fin at skrive på.

Jeg gik til præst hos pastor Brasen oppe i Humble. Ham brød jeg mig ikke om. Han opførte sig nærmest sådan, at vi skulle tro, han stod oppe på en piedestal. Så fik vi en kapellan, som hed Barfod,⁷ og han var alle tiders. Han kunne snakke med de unge mennesker, og han kunne få os med ud at cykle og samle os om aftenen. Vi cyklede sågar helt hen til Tranekær og så forskellige ting. Han kunne få slæbt 20-30 unge mennesker med.

Ud at tjene

Da jeg var blevet konfirmeret, ville jeg jo ud at sejle. Men det måtte jeg ikke. I stedet kom jeg ned at tjene hos Rasmus Bruun i Helsned i halvandet år. Gården var på ca. 40 tdr. land. Der var 13-14 køer, fire heste, grise og en masse høns. Lønnen var på 200 kr. for et år. Det var en god løn. Så fik jeg endda 150 kroner for det sidste halve.

Mit vinterarbejde var at hugge

brænde og trille roer ind til køerne. Jeg var træt af det. Når vi skulle tærsk, skulle jeg hjælpe til derovre. Tærsk, det var mest, når det var regnvejr. Når vi havde arbejdet ude og var blevet gennemblødt, skulle vi over og tærsk. Det var det gængse på alle gårdene. Det var vinterarbejdet.

Kornet malede de jo selv og puttede i grisene. Men ellers gik det jo med at hugge risbrænde hele vinteren og så stive pile og den slags, ja, styne dem, som vi kalder det, hugge pilene ned og tage brændet ind. Det tykke blev savet, og resten, det skulle jeg hugge. Jeg havde ikke noget at gøre med markarbejdet om foråret. Det var sønnen, der kørte med heste. Jeg prøvede først at pløje senere. Det første halvandet år prøvede jeg slet ikke at pløje, harve og den slags.

Boligforholdene var efter den tid gode. Jeg boede i et værelse i baghuset, men hvor der var trægulv og en god seng - varme var der selvfølgelig ikke. Vi spiste i køkkenet med hele familien. Kosten var god. Mon ikke vi har fået kaffe om morgenen. Øllebrød og stegeflæsk til frokost - i hvert fald om sommeren. Om vinteren ved jeg ikke, om vi i stedet fik det til morgen, for vi kom ikke så tidlig op. Ja, vi skulle jo op og have malket, inden mælkekusken kom. Jeg kunne godt hitte ud af det, men jeg var jo ikke så stor og havde strengt ved det, men jeg gjorde det da. Jeg har heller aldrig fået at vide, at jeg ikke malkede dem "rene" eller sådan noget. Sønnen var somme-tider henne og malke dem efter for at se, om det var godt nok. Mælkekusken måtte ikke tage mælkespandene før kl.6 om morgenen.⁸ De blev kørt ud til mælkebrættet foran gården. Så skulle jeg køre spandene ind, når mælkekusken bragte dem tilbage. Da tog jeg låget af

skummetmælksspanden og tippede et halvt låg skummetmælk op og drak det.⁹ Så blev spandene fordelt rundt, hvor de skulle bruges. Bagefter kom de ind til pigen, og hun skurede dem med en halmvisk og aske. Der gik noget vand til, og der gik også noget aske og nogle halmviske til. De blev snoet og vredet rundt, og så blev det pludselig til en halmvisk, man kunne skure med. De var flinke at tjene hos, og sådan set var jeg godt tilfreds med forholdene - ud over det forbandede risbrænde.

Uorden og orden

Efterfølgende kom jeg hen på gården hos Jens Knudsen her ved siden af. Han var dengang ungkarl, og hans forældre boede på aftægt i den ene ende af stuehuset. Så vidt jeg husker, var der 70 tdr. land til. Der kom jeg til at køre med heste, pløje og harve og alt muligt. Men der var ikke system i det, som der havde været nede hos Rasmus Bruun. Hos Jens Knudsen kunne jeg komme til at lave ti forskellige ting, men der var ikke noget af det, der blev færdigt. Dernede skulle et stykke arbejde laves færdigt, og så var det i orden. Beboelsesforholdene var gode nok. Jeg boede inde i stuehuset, for der var ikke plads ude. Der var to karle, en husmand og to drenge.

Kosten var simpel, men vi fik det samme alle sammen. Nogen gange har vi har fået noget, som ingen af os kunne spise, hverken dem selv eller vi andre. Det var den gamle mor, der lavede mad, og hun kunne ikke smage, og hun kunne ikke lugte.

Jeg var et år derhenne. Så kom jeg ned på »Visbjerggården« i Hennesved. Det var helt modsat. Den første dag tog sønnen mig med ind i materiale-

rummene. Det var ham, der passede gården, faderen var gammel, og sønnen var hjemme og passe det, og han sagde: »Der kan du se, der er en ting til hver plads, og en plads til hver ting - og der skal det hænge først og sidst og midt imellem, og ikke ligge andre steder. Det bliver hængt ind, når du går hjem fra marken, uanset om du bare skal hjem til frokost«. Det var jo lidt skrappt lige de første dage, når jeg var vant til det andet. Jeg blev dog meget glad for det, og vi kunne gå over i bælggravende mørke og tage det, vi skulle bruge, for vi vidste lige bestemt, hvor det var. Der lå aldrig så meget som et roejern eller en fork og flød.

Vi var tidligt oppe. Så skulle vi over i stalden og fodre hestene og gøre rent for dem. Bagefter skulle vi ind og have kaffe. Vi fik en ordentlig stor kop kaffe med et stykke rugbrød og et stykke franskbrød til. Vi skulle tage vores staldtøj af og vaske hænder, inden vi gik ind og spise. Vi har aldrig prøvet at komme ind i vores beskidte tøj og sidde og spise. Det forlangte konen. Vi gik altid ind og klædte os om - altid - det var bare en vane. Vaske hænder og smide overtrækstøjet. Vi havde jo de her »overall« på som regel og en bluse. Det smed vi bare. Til frokost fik vi flæsk og øllebrød. Middagsmaden var meget varieret, og aftensmaden var med en 10-12 slags pålæg, og vi smurte selv. Eftermiddagskaffen, det var kaffe med brød til eller med et stykke kringle med kanel.

Jeg var dér i et år. Det, jeg var mest træt af dernede, var nok mine heste, for jeg havde en »Islænder« og så en stor »Belgier«, og det var jo et frygteligt spand heste, det var til at gøre os til grin med. De blev omtalt som »Fyrtårnet« og »Bivognen«.

I forbindelse med at jeg fyldte 100 år den 28.5.2009, var det en gave fra naboerne, at jeg fik en lang tur rundt på de sydlangelandske veje i en Ford T. Chaufføren og jeg fik termokaffe og kage ved et klapbord i vejgrøften. Jeg står til venstre. Foto: Asger Kristensen.

Noter:

- 1 Pensioneret læge Frans Engelstoft fortæller, at "vatersot" er et andet ord for ødemer eller hævelser som følge af væske i kroppen. Far døde måske af vand i lungerne.
- 2 Paketfart var mest transport af stykgods. Senere var der ikke så meget brug for søtransport, da denne transport blev overtaget af bane og lastbiler.
- 3 Banen eksisterede 1911 -1962 og gik mellem Rudkøbing og Spodsbjerg og mellem Rudkøbing og Bagenkop.
- 4 Et mælkebræt er dér, hvor mælkejungerne bliver sat for at blive afhentet af mælkekuskens, der så kører dem til mejeriet.
- 5 Det kan meget vel tænkes, at mor har mistet håret på grund af en behandling med tungmetaller. Det var ikke usædvanligt, at man forsøgte sig med den slags i mangel på bedre, oplyser Frans Engelstoft.
- 6 Frydenborg var dengang nok Kædebys største virksomhed med smedje, maskin- og karetmagerværksted samt en omfattende handel med landbrugsmaskiner – og har så også haft tørvegravning i hvert fald under og i årene efter første verdenskrig - jeg har senere set, at så sent som 1923 havde Frydenborg en annonce om tørvesalg i "Langelands Folkeblad"
- 7 Niels Barfod blev senere provst på Hindsolm – og er bror til et par mere kendte Barfødder.
- 8 50 liters mælkejunger.
- 9 Producenterne fik den skummetmælk, valle og nogen gange kærnemælk, der var resultatet af smør- og osteproduktionen, tilbage fra mejeriet, beregnet som dyrefoder.